

Лекциянын темасы: Кыргыз Жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруудагы жана өнүктүрүүдөгү социалдык институттардын ролу

- 1. Үй-бүлө институтунун жана социалдык чөйрөнүн ролу**
- 2. Билим берүү институтунун ролу**
- 3. Эмгек жамааттары институтунун ролу**

Кыска жыйынтыктоолор

Жаңы терминдер жана түшүнүктөр

Контролдук суроолор жана окуу тапшырмалары

Сунушталган адабият

Кыргыз жараны түшүнүгүн жарандык иденттүүлүктүн өнүгүшүнүн концепти катары талкуулоо жана калктын ар түрдүү топторунун керектөөлөрүнө жана өзгөчөлүктөрүнө карата кылдат ыңгайлаштыруу зарыл. Бул мамлекеттик органдар, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары, массалык маалымат каражаттары жана жарандык коом уюмдары тарабынан активдүү маалыматтык түшүндүрүү ишин талап кылат.

Жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүү процессинде негизги роль билим берүү, илим, маданият системасына, массалык маалымат каражаттарына таандык, алар жарандык иденттүүлүктү интеграциялоо жана калыптандыруу үчүн, баарынан мурда, жарандык билим берүү, укук маданиятын өнүктүрүү жана жарандарды бириктирүүгө жана өлкөгө таандык сыймыкка багытталган долбоорлорду ишке ашыруу аркылуу мүмкүнчүлүктөрдү толук түрдө камсыз кылууга тийиш.

Жарандардын жана алардын топторунун керектөөлөрүн калыптандыруучу негизги социалдык институттарды, Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү детерминдик процесстерди төмөнкүдөй топторго бөлсөк болот:

1. мамлекеттик бийлик институттары
2. жарандык коом институттары.

Адам социалдык жандык болуп саналат, ошондуктан социалдык мамилелерди калыптандыруу үчүн ага коомдун арасында жашоо зарыл. Коомдо жашоо адам үчүн социалдашуу процессинен өтүүнү талап кылат. Социалдашуу процесси индивиддердин иденттүүлүктү алуу фактору болуп калат, анткени адам көпчүлүк тарабынан коомдун мүчөсү болуп кабыл алынуудан мурда, анын социалдык нормаларын, баалуулуктарын, көрсөтмөлөрүн, эрежелерин жана традицияларын үйрөнүүгө тийиш, алар коомдук мамилелердин активдүү субъектиси катары жашаш үчүн, жалпысынан, социалдык топко жана коомго таандык маданият түшүнүгүнө кирет. Социалдашуу аркылуу индивид өзүнүн тубаса талантын көрсөтөт жана аларды өнүктүрөт.

Социалдашуу (лат. *socialis* – коомдук) – индивид тарабынан социалдык тажрыйбаны, социалдык байланыш жана мамилелер тутумдарын өздөштүрүү процесси. Социалдашуу процессинде адам коомдо нормалдуу жашоо үчүн өзүнө

керектүү ишенимдерди алат. Социалдашуу деп коомдук турмушта жана коомдук мамилелерде тажрыйба топтошуурунун көп кырдуу процессин түшүнөбүз.

Социалдашуу адамдардын биргелешип жашоосун жана бири-бири менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүсүн үйрөткөн процесстерди билдирет. Бул алардын ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон кээ бир коомдук нормаларды, ролдорду жана иш-милдеттерди, көндүмдөргө жана көндүмдөргө ээ калыптандыруу, адамдык мамилелердин маданиятын өнүктүрүү боюнча адамдын жигердүү катышуусун болжолдойт. Социалдаштыруу адамдын социалдык чындыкты билүүсүн, практикалык жеке жана топтук иштин көндүмдөрүн өздөштүрүүнү камтыйт. Социалдашуу процесстери үчүн коомдук тарбия чечүүчү мааниге ээ. Индивиддин социалдашуусунун булактары катары төмөнкүлөр эсептелет:

А) үй-бүлөлүк жана башка социалдык институттар аркылуу, баарыдан мурда билим берүү, окутуу жана тарбиялоо системасы аркылуу маданиятты өткөрүп берүү;

В) байланыш процессинде жана биргелешкен иш-аракеттерде адамдардын өз ара таасири;

С) негизги психикалык функцияларды жана коомдук жүрүм-турумдун элементардык формаларын калыптандыруу менен эрте балалык мезгил менен байланышкан алгачкы тажрыйба;

Д) индивид тарабынан социалдык нормаларды Активдүү өздөштүрүүдө тышкы контролду акырындык менен ички өзүн-өзү контролдоого алмаштырууга туура келген өзүн-өзү жөнгө салуу процесстери.

Коомдук маанилүү биргелешкен иш-шарттарда башка адамдар менен байланыштарды өнүктүрүү жана көбөйтүү үчүн инсандын коомго өзгөчө ролу берилет. Социалдашуу процессинде адам коомдук тажрыйба менен байыйт жана индивидуалдаштырылат, инсан болуп калат, башка адамдардын мотивациялык чөйрөсүн маанилүү өзгөртүп, алардын социалдашуусуна таасир этүү менен, ишмердүүлүгүндө социалдык таасирлердин объектиси гана эмес, субъектиси болуу жөндөмүнө жана мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Үй-бүлө, билим берүү, дин, саясат, массалык маалымат каражаттары ж.б. сыяктуу социалдык институттар коомдун жарандарынын социалдашуусунун негизги факторлору болуп саналат.

Социалдаштыруунун бардык тараптарына толук жана ар тараптуу жетишүү үчүн бир институт инсандын бардык социалдык муктаждыктарын канааттандыра албайт, ошондуктан КЖНЫ түзүүдө жана өнүктүрүүдө бардык социалдык институттардын өз ара аракеттенүүсү маанилүү.

1. Үй-бүлө жана социалдык чөйрө институтунун ролу

Үй-бүлө мазмундуу жана татаал социалдык билим берет. Советтик Энциклопедиялык сөздүктө төмөнкүдөй аныктама берилген: "Институт (лат. "- белгилөө, түзүү) - бул тигил же бул коомдук мамилелерде белгиленген ченемдердин жыйындысы; сактоо ченемдик укуктук актыларга байланыштуу болгон тартип".¹ Үй-бүлөгө карата бул түшүнүк башка социалдык институттар жана өзгөрүүлөрдүн, өнүгүүнүн, модернизациялоонун социалдык процесстери менен өз ара байланышта кеңири социалдык перспективада анын маанисин ачып берет. Бардык коомдук институттардын ичинен үй-бүлө коомдук мамилелерди жөнгө салуучу болуп кала берет, аларды шайкеш келтирүүнүн туруктуусу коомдун жашоо-турмушунун ар кандай чөйрөлөрүн өзгөчө байланыштырып турат.

Америкалык социолог М. Элмер " үй - бүлө-бул социалдык мурас иштей турган механизмди камсыз кылган социалдык институт. Үй-бүлө социалдык институт катары элдик үрп-адаттар жана адеп-ахлак тарабынан курулган жана өзгөртүлгөн". Америкалык үй-бүлө изилдөөчүсү Р. Линтондун айтымында, үй-бүлө "адамдар бар болсо, ар кандай формада болот".² Ле Пле коомду түшүнүү үчүн үй-бүлөнү түшүнүү керек деп эсептейт. Ле Пленин ою боюнча, дал ушул үй-бүлөдө коомдун бардык өзгөчөлүктөрү, анын туруктуулугунун же туруксуздугунун үрөнү түптөлөт.

Жарандык иденттүүлүктү калыптандырууда жана өнүктүрүүдө үй-бүлөнүн мааниси мамлекеттик деңгээлде таанылат, ал эми үй-бүлөлүк мамилелер жаатындагы социологиялык изилдөөлөр мамлекеттик социалдык саясатты иштеп чыгуу үчүн бекем негиз болуп кызмат кылат. Үй-бүлөнүн социалдаштыруучу функциясы адамдын инсандыгын калыптандырууда аныктоочу болуп саналат. Бала социалдык мүнөзгө ээ болуп төрөлөт жана өмүр бою коомдун активдүү мүчөсү болуп калат. Жаш муундун жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу процесси социалдык ролдордун жана жүрүм-турум ченемдеринин жыйындысын камтый турганы белгилүү. Мында жаштардын аң-сезиминде туруктуу дүйнө таанымдын, мамлекеттин моделинин ачык образынын жоктугу анын социалдык жүрүм-турумунун карама-каршылыгына алып келет.

Үй-бүлө маанилүү социалдык институттардын бири болуп саналат, ал кыргыз жараны коомдо жарандык бирдейлигин калыптандыруунун негизги фактору болуп саналат.

Адамзат тарыхында үй-бүлө өз мүчөлөрүн аныктоо функциясын аткарат жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн баалуулуктарын жана алардын ишенимдерин калыптандырууга чоң таасирин тийгизет (айрыкча бала кезинде) жана инсандын социалдашуусунда негизги ролду аткарган эң маанилүү жана эң байыркы социалдык институт болуп саналат. Социалдаштыруунун биринчи этабындагы үй-бүлө жүрүм-турумду жана жарандык иденттүүлүк сезимдерин үй-бүлөнүн учурдагы эрежелерине жана идеалдарына негиздейт. Социалдашуу процессинде ата да, эне да баланын

¹ Дьячкова, т.В. Педагог окуучулардын жарандык (орус) иденттүүлүгүн калыптандыруу субъектиси катары / Т. в. Дьяч - Кува // адам жана билим берүү. – 2014. – №4 (41). - 67-69-б

² Каратаева, Т.А. жарандык бирдейлик педагогикалык илимдеги изилдөө объектиси катары / Т. А. Каратаева // Инсан психологиялык жана педагогикалык таасир этүү объектиси катары: эл аралык илимий-практикалык конференциянын макалалар жыйнагы (10-ноябрь, 2016-жыл, Пермь шаары). 2 саат-1 саат. - Уфа: АЭТЕРНА, 2016. - 173-177-бб.

өнүгүүсүнүн жана социалдашуусунун негизги факторлору болуп саналат, ата-эненин ролу ар башка, бирок ошол эле учурда бири-бирин толуктап турат.

Т. Парсонстун көз карашы боюнча, үй - бүлө - социалдаштыруунун негизги органы, эне менен ата-инсандын негизги жаратуучулары, бала-маданият менен толтурулушу керек болгон бош идиш.³

Үй-бүлө коомдогу иденттүүлүктү калыптандыруунун негизги институттарынын бири болуп саналат. Тарыхка чейинки мезгилден баштап бүгүнкү күнгө чейин үй-бүлө ар дайым адамдын өз ара сүйүү, бири-бирине таандык болуу жана өз ара жанаша жашоо сезимдери жаралган негизги социалдык байланыш болгон.

Коомдун өнүгүшүнүн катаал жана татаал тарыхый мезгилдеринде үй-бүлө институту ар дайым өз элинин жана бүткүл адамзаттын маданий жетишкендиктерин жана тарыхый мурастарын сактап, иштеп чыгып, муундан муунга өткөрүп келген. Коомдогу өзгөрүүлөрдүн көпчүлүгү үй-бүлө институтунда терең тамыр жайган. Коомдук тартиптеги негизги өзгөрүүлөр түздөн-түз үй-бүлө менен же үй-бүлөнүн жардамы менен болгон. Бүгүнкү күндө ата-энелер балдарын тарбиялоодо жана тарбиялоодо чоң милдеттенмелерге ээ. Ата-энелер биринчилерден болуп өсүп келе жаткан муунга көбүрөөк жана баарынан мурда оң (же терс) таасирин тийгизип, аларды чоңдордун жаңы дүйнөсүнө кирүүгө даярдоо үчүн ата-энелердин мыкты жолдорун жана ыкмаларын тандап алууга аракет кылышат.

Кыргыз жараны жарандык бирдейликти калыптандыруу үй-бүлөнүн ичинде, үй-бүлөлүк мамилелерде болушу керек. П. Бурдьенин ою боюнча, азыркы адам өз жашоосунда өткөн адамдардын өзгөчөлүктөрүн өзү жашаган чөйрөдө изилдейт.⁴ Бул чөйрө үй-бүлө, билим берүү институту жана жалпыга маалымдоо каражаттары

Ар бир адам биринчи жолу өзүн үй-бүлөдөгү эркек же аял катары билет. Бала үй-бүлө мүчөлөрүнүн курчоосунда социалдык Инсанга айланат жана анын инсандыгын өнүктүрүү үчүн үй-бүлө мүчөлөрү аны ар кандай таасирлерге дуушар кылышат жана жеке жана жамааттык иденттүүлүк менен туруктуу байланышта жашоого үйрөтүшөт. Жеке адам үй-бүлөдө топтор жана башка адамдар менен байланышта жашоо үчүн биринчи көндүмдөрдү үйрөнөт. Андан кийин ал уруу, уруу, уруу, улут, өлкө жана дүйнө сыяктуу ири социалдык тутумдар менен иш алып барат. Үй-бүлөдө индивидуалдык иденттүүлүктү калыптандыруу процесси жүрүп жаткан учурда дагы, ошол эле учурда социалдык иденттүүлүк процесси дүркүрөп өнүгүп жатат.

Маданият, медиа жана билим берүү институту, ар бири өзүнчө инсанды калыптандырууга олуттуу салым кошот, бирок үй-бүлөнүн инсандын инсандыгына

³ Караңыз: Арон Р.Батыш Европадагы жана АКШдагы социологиянын тарыхы. : Илим, 1993.- Б.279.

⁴ Караңыз: Бордев Пайр, акт теориясы, илимий далил жана акылдуу тандоо. // Муртази Мардихо. - Тегеран: накшу нигор, 2001

тийгизген таасири коомдун бардык башка институттарына караганда олуттуу артыкчылыкка ээ. Андан тышкары, балалык мамиле примитивдүү мамиле сыяктуу көрүнгөнү менен, адам жашоосунун бойго жеткен мезгилинде ар дайым өтө муктаж болгон бардык мамилелердин негизин жана негизин түзөт.

Кыргыз Республикасында үй-бүлө өзүн-өзү жаратуу, баалуулуктарды муундан муунга өткөрүп берүү, социалдык идеалдарды бекемдөө, этикалык нормаларды тартипке келтирүү үчүн бардык зарыл шарттарга жана потенциалга ээ.

Бүгүнкү күндө ата-энелердин билим деңгээлин жогорулатуу зарыл, алар үй-бүлөнүн потенциалын, анын жашоо образын, тукум улоо мүнөзүн, анын мүчөлөрүнүн ишмердүүлүгүн, муктаждыктардын өнүгүү деңгээлин жана баалуулуктарга багыт берүү түзүмүн аныктайт.

Бүгүнкү күндө ата-энелердин билим деңгээлин жогорулатуу зарыл, алар үй-бүлөнүн потенциалын, анын жашоо образын, тукум улоо мүнөзүн, анын мүчөлөрүнүн ишмердүүлүгүн, муктаждыктардын өнүгүү деңгээлин жана баалуулуктарга багыт берүү түзүмүн аныктайт.

Өзгөчө улуттук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен азыркы үй-бүлөнүн көйгөйлөрүн чечүүнүн алгылыктуу методдорун табуу, демографиялык саясатка так оңдоолорду киргизүү, коомубузду өзгөртүүдө, кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө үй-бүлөнүн ролуна реалдуу баа берүү керек. Мындан ары Улуттук-маданий өнүгүү үчүн мүмкүнчүлүк түзүү, үй-бүлөнүн тарбиялык функцияларын жогорулатуучу жаңы мыйзамдарды жана эрежелерди ишке киргизүү жана алардын иштөө механизмдерин иштеп чыгуу зарыл. Адам өзүнүн кесибин кандай гана жол менен көрбөсүн, ал ар дайым өз мүмкүнчүлүктөрүн чындыкка дал келиши керек жана бул жерде үй-бүлөнүн ролу өзгөчө чоң. Ошентип, азыркы коомдун маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналган үй - бүлө институту калкты көбөйтүүдө гана эмес, жаштарды эмгектик, социалдык, адеп-ахлактык-руханий жактан тарбиялоодо, Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүк концепциясын калыптандырууда жана өнүктүрүүдө да маанилүү роль ойнойт.

Үй-бүлө, эң маанилүү социалдык институттардын бири катары, тарыхый, маданий, инсандык жана этникалык таасирдүүлүккө ээ. Бул тарыхый узак мөөнөттүү аспект этникалык топтордун ортосундагы маданий жана үй-бүлөлүк мамилелерге байланыштуу ар кандай түшүнүктөргө ээ.

Үй-бүлө өзгөчө жана өзгөчө эффективдүү структура катары эң маанилүү социалдаштыруучу факторлордун бири болуп саналат, ал башка социалдык факторлор менен бирге этникалык карама-каршылыктарды же инциденттерди жоюуда негизги ролду ойнойт. Үй-бүлө толеранттуулукту калыптандырууда, чогуу жашоодо жана этникалык тирешүүнү жоюуда реалдуу мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон баштапкы этап болуп саналат.

Үй-бүлөдөгү социалдашуу менен жаштардын каада-салттарын, социалдык баалуулуктарын жана үрп-адаттарын өздөштүрүүнүн ортосунда олуттуу байланыш

бар. Салттардын дагы бир маанилүү өзгөчөлүгү-алар эч ким тарабынан жазылбайт жана эч ким тарабынан атайын окутулбайт. Коомдук пикир, жалпы таанылган жүрүм-турум, каада-салт, маданият сыяктуу аспектилер аркылуу адамдар коомдук пикирди жана иш-аракеттерди таанып, аларга ылайык социалдык нормативге ылайык иш алып барышат.

Бала алгач ата-энесинин жардамы менен жүрүм-турум маданияты жана каада-салттары менен таанышып, андан кийин ушул каада-салттар аркылуу үй-бүлөсү жана жамааты арасында мектепте, ошондой эле коомдо иш алып барат.

Жаштар арасында Мекенди коргоо түшүнүгү менен өлкөнүн көз карандысыздыгын сактоо менен алардын үй-бүлөдөгү социалдашуусунун ортосунда олуттуу байланыш бар экендигине көңүл буруу зарыл. Мекен Ар бир улуттун эбегейсиз үйү болуп саналат. Үй-бүлө-бул чоң географиялык жамаат тарабынан корголгон анын бирдиги. Мекенди коргоо ар бир улут үчүн эң башкы милдет болуп саналат жана Эгер өлкө кандайдыр бир коркунучка дуушар болсо, анда коомдук биримдик тездик менен күчөйт. Мекенчилдикти жана Мекенди коргоого даярдыкты тарбиялоодо үй-бүлө маанилүү ролду ойнойт, бул талашсыз чындык эч качан мамлекеттин караңгыда калбайт. Согуш аракеттерине катышкан үй-бүлө мүчөлөрү урматталат жана урматталат, аларга атайын социалдык жеңилдиктер жана моралдык компенсациялар берилет. Мекенди коргоочуларга өзгөчө көңүл буруунун өзгөчө маданияты калыптанды.

Ар бир улут арасында улуттук сыймыктануу сезими коомдун өз ара катышуусунун жана социалдык интеграциясынын көрсөткүчү, бул Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда биринчи кезектеги ролду ойнойт. Болуп жаткан улуттук окуяларга кайдыгер карабаган ар бир эл маанилүү жана тагдыр чечүүчү учурларда жеңилбес жана кол тийгис бойдон калууда. Улуттук сыймыктануу сезимин тарбиялоо үчүн коом да, мамлекет да аларды куралданууга жана кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда колдонууга тийиш болгон айрым окуялар таасирдүү болуп саналат.

Жаштар арасында улуттук баалуулуктарды (желек, гимн, Мекенди жана мекенди сүйүү) сүйүү сезими менен алардын үй-бүлөдөгү социалдашуусунун ортосунда олуттуу байланыш бар. Улуттук символдор, Мамлекеттик желек, улуттук гимн, Ата-Мекенди жана өлкөнү сүйүү абдан маанилүү жана зарыл. Бардык мамлекеттер мамлекеттик желекти маанилүү мамлекеттик символдордун бири деп эсептешет. Анткени ар бир мамлекеттин желеги ошол өлкөдө жашаган адамдардын ортосундагы мекенге болгон сүйүү жана сүйүү сезимин жандандырат.

Социалдашуу процесси ар кандай социалдык институттарды камтыйт. Бирок негизги атаандаштарына карабастан (мектеп жана маалымат каражаттары, айрыкча телекөрсөтүү), үй-бүлө жаш муундарды коомдоштурууда жана адамдардын принциптерин, ойлорун, идеяларын, мамилелерин, атүгүл чоңдордо да калыптандырууда негизги жана негизги ролду ойнойт. Жалпысынан, коомдогу, ЖМКдагы жана билим берүү мекемелериндеги үстөмдүк кылган маданият инсанды

калыптандырууга өз салымын кошот, бирок адамдардын мүнөзүнө үй-бүлөнүн таасири өзгөчө артыкчылыкка ээ.

Ошентип, адамдын инсандык потенциалын өнүктүрүү анын үй-бүлөсүнөн башталат, ал жерде биринчи социалдык ролдорду алуу жүрөт. Бул чакан коомдук топ катары үй-бүлө биринчи кезекте коомдо көбөйүү милдетин аткарат деп айтылып жүрөт, бирок эч ким бул учурда анын тарбиялык арналышын жокко чыгарбайт. Балдар социалдык нормалар, социалдык көзөмөл жана социалдык ролдор жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү ата-энелеринен алышат: "бала жашоонун биринчи жылдарынан баштап үйрөнгөн үй-бүлөлүк жашоонун баалуулуктары туруктуу мааниге ээ. Үй-бүлөдөгү мамилелер коомдогу мамилелерге проекцияланат жана адамдын жарандык жүрүм-турумунун негизин түзөт", ⁵бул жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу багытында үй-бүлөлүк тарбиялоонун мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө ойлонууга түрткү берет. Жаш жаранга өзү жашаган өлкөдө анын статусун түшүндүрүп берүүгө апасы менен атасы ыйгарым укуктуу, алар мамлекетке өздөрүнүн тиешеси бар экендигин өздөрү билип, "жарандык" жана "жарандык бирдейлик", "Кыргыз жараны" түшүнүктөрүндөгү чечмелөөлөрдөгү айырмачылыктарды түшүнүп, биринчисинде өлкө менен юридикалык байланышты, экинчисинде аны менен руханий биримдикти көрүп турушу керек. Бул" ата-эненин балага карата кадыр-баркка жана өзүнүн жашоо жолун эркин тандоо укугуна ээ болгон тең укуктуу инсан катары мамилеси "⁶ болгондо гана мүмкүн болот, бул жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу процессинин негизги звеносу болгон заманбап билим берүү системасын гумандаштыруу тенденциясына толук жооп берет. үй-бүлө жана мектеп мамилелери.

2.Билим берүү институттарынын ролу

Үй-бүлө маанилүү тарбиялык функцияны аткарат, бирок билим берүү институту расмий уюм катары муундарды экономикалык, саясий жана маданий максаттарына жетүү үчүн социалдаштырууну өзүнө алат. Финансылык мүмкүнчүлүктөрү, окутула турган механизмдери, квалификациялуу кадрлары, көп максаттуу программалары бар билим берүү институту башка социалдык институттар менен катар индивиддерди социалдаштырууда маанилүү ролду ойнойт. Техниканын жана технологиянын тез өнүгүшүнө байланыштуу коомду индустриалдаштыруу тажрыйбалуу квалификациялуу кадрларды тарбиялоонун зарылдыгы келип чыгат.

⁵ Данилюк, А.Я. жалпы билим берүү чөйрөсүндө Россиянын жаранынын инсандыгын руханий-адеп - ахлактык өнүктүрүү жана тарбиялоо концепциясы: долбоор / А. Я. Данилюк, А. М. Кондаков, В. А. Тишков. - Өскөн. асула. билим берүү. - М: Агартуу, 2009. – 29 б. Жалпы билим берүүнүн ар кандай баскычтарындагы педагогдор үчүн үй-бүлө менен мектептин социалдык өнөктөштүгүнүн алкагында окуучулардын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу боюнча окуу-методикалык материалдар. - М., 2012. – 247 б.

⁶ Үй-бүлө менен мектептин социалдык өнөктөштүгүнүн алкагында окуучулардын инсанынын жарандык инсандыгын калыптандыруу боюнча жалпы билим берүүнүн ар кандай деңгээлдеги мугалимдери үчүн окуу-методикалык материалдар. - М., 2012. - 247 б.

Азыркы учурда Кыргыз жаранынын жарандык бирдейлиги илимде биринчи кезекте өлкөнүн кызыкчылыктарынын айланасындагы интеграциянын фактору катары адилеттүү каралат, ошондуктан анын жарандардын аң-сезиминде жана жүрүм-турумунда тамырлашуу даражасы саясий жана руханий баш коштуруунун, ошондой эле коомдун биримдигинин кепилдиги катары чыгат.

Жарандык иденттүүлүк деп биз адамдын белгилүү бир коомдук-саясий контекстте белгилүү бир мамлекеттик жалпылык менен байланышынын же иденттүүлүгүнүн аң-сезимдүү процессин түшүнөбүз. Кыргыз жаранынын жарандык бирдейлиги жалпы адамзаттык адеп-ахлактык баалуулуктар системасын ыйгаруунун негизинде көп маданияттуу коомдун жараны катары инсандын интеграциясын, биримдигин жана өзүн-өзү аңдап билүүсүнүн бүтүндүгүн, социалдык мамилелердин, ченемдердин жана баалуулуктардын көп түрдүүлүгүн эсепке алуунун негизинде анын өзүн эркин билдирүү эркиндигин камсыз кылат. Ошондуктан жаштардын жарандык бирдейлигин өнүктүрүү проблемасын чечүүгө көмөк көрсөтүү, билим берүү мейкиндигинде жарандык бирдейликти өнүктүрүүнүн натыйжалуу технологияларын аныктоо, Кыргыз жараны жарандык бирдейлигин өнүктүрүү жаатында окутуучулардын кесиптик компетенциясын жогорулатуу маанилүү.

Коюлган милдеттерди чечүү үчүн ар кандай мамлекеттик жана социалдык институттардын күч-аракеттеринин актуалдуу интеграциясы көрүнөт, мында жетектөөчү роль жалпы жана кесиптик билим берүү системасында, ошондой эле формалдуу эмес жана маалыматтык билим берүү аркылуу ишке ашырылуучу жарандык билимге таандык болушу керек.

Жарандык билим берүү инсандын жарандык касиеттеринин жыйындысын калыптандырууга, Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган тарбиялоого жана окутууга багытталууга тийиш. Жарандык билим берүүнүн маңызын мындай түшүнүү анын мазмунуна инсандын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу милдетин да, анын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү милдетин да киргизүүгө мүмкүндүк берет.

Адатта, жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу институту үй-бүлө деп эсептелген. Жана буга макул болбоо кыйын, анткени дал ушул үй-бүлөдө инсандын алгачкы социалдашуусу, социалдык нормалардын жана жакынкы чөйрөнүн баалуулуктарынын импринтинги, жарандык жүрүм-турумдун үлгүлөрүн өздөштүрүү жүрүп жатат. Ошону менен бирге, муундар аралык өз ара аракеттенүүнүн тартыштыгынын Заманбап шарттарында үй-бүлө өсүп келе жаткан муундун жарандык калыптанышына таасир этүүдө артыкчылыктарды жоготуп жатканын эске албай коюуга болбойт, өлкөдө жана дүйнөдө болуп жаткан окуяларга баа берүү боюнча ата-энелер менен балдардын ортосундагы пикир келишпестиктер сейрек эмес. Мындай шартта билим берүү системасы жарандык социалдаштыруунун жана жарандык билим берүүнүн эң туруктуу институту болуп калышы мүмкүн, жаштардын аң-сезиминдеги жана жүрүм-турумундагы терс тенденцияларды бөгөп, жарандык маданият коомуна мүнөздүү каражаттарды колдонуу менен.

Эгерде жарандык билим берүүнүн мектептик компоненти жөнүндө айта турган болсок, жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптарын эске алуу керек: билим берүү методологиясынын баалуулук багыттары коомдун алдыңкы социалдык ишмердүүлүгү катары стандарттарды долбоорлоо

контекстинде билим берүү программаларынын жаңы муунун иштеп чыгуу аркылуу жарандык, этномаданий жана жалпы адамзаттык бирдейликти калыптандырууга мүмкүндүк берет. Мамлекеттик билим берүү стандартында ошондой эле билим берүүнү социалдык - маданий модернизациялоо стратегиясынын бир катар негизги милдеттери баса белгиленет, аларды чечпестен өлкөнүн коомдук өнүгүү процессинде Социалдык тобокелдиктер көбөйөт-бул жарандык иденттүүлүктү максаттуу калыптандыруу жарандык коомдун жана коомдогу тилектештиктин негизи катары; программаларды долбоорлоо, биринчи кезекте, көп улуттуу орус коомундагы маданияттардын диалогунун шарты катары толеранттуулуктун жана ишенимдин социалдык ченемдерин түзүүнү камсыз кылуучу мектепке чейинки жана мектептик билим берүү программалары. Кеп балдарды, өспүрүмдөрдү жана жаштарды ийгиликтүү социалдаштыруу максатында массалык маалымат каражаттары, дин жана үй-бүлө институттары менен билим берүүнүн социалдык өнөктөштүгүн издөө жолдору жана коомдогу социалдык чыр-чатактардын жана чыңалуулардын тобокелдигин азайтуу үчүн бул институттардын ортосундагы социалдык тармактарды колдонуу; мобилдүүлүктү, сапатты жана билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу, азыркы коомдо инсандын социалдык статусун өстүрүү ресурсу катары, өзүнө жана өз өлкөсүнүн келечегине ишенимди пайда кылуучу кесиптик жана жеке ийгиликке жетишүү жөнүндө болуп жатат.

Бүгүнкү күндө жалпы билим берүү дисциплиналарынын чөйрөсүн аныктоодо, Кыргыз жараны катары жарандык бирдейликти калыптандыруу милдетине шайкеш келүүдө аны чечүү билим берүүнүн (тарых, адабият, ата мекендик жана дүйнөлүк маданият, коом таануу, этика, жарандык таануу ж.б.) предметтик мазмуну менен гана эмес, окуучулардын социалдык-активдүү позициясын калыптандырууга, алардын өз Мекенинин жана элинин социалдык жана руханий башатын издөөсүнө жана түшүнүүсүнө багытталган окуу-тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруу менен да камсыздалаарын эске алуу маанилүү. Мектептердин, орто жана жогорку кесиптик билим берүү мекемелеринин тарбия иштеринин программаларынын мазмунун, бардык окуп жаткандардын инсандык жарандык бирдейлигин калыптандыруу милдеттерин өзгөртүү зарылдыгы бышып жетилди. Иштин артыкчылыктуу формаларынын катарында жарандык-мекенчилдик багыттагы ар кандай акцияларга жана конкурстарга катышуу, активисттердин жарандык демилгелерин өнүктүрүү, окуучулардын жана студенттердин коомдук бирикмелерин колдоо белгилей кетүү керек. Жаштарда жарандык позицияны өзгөртүү үчүн азыркы социалдык Активдүү жаш муундун потенциалын пайдалануу зарыл. Бирок жаштардын бул потенциалын жарандык коомду түзүү кызыкчылыгында натыйжалуу пайдалануу үчүн баарынан мурда жарандык иденттүүлүктү жана инсандын жарандык позициясын калыптандыруу зарыл, анткени бардык лидерлик сапаттарда жана уюштуруучулук жөндөмдөрдө активист "элиталарда" карьералык мотивация жана белгилүү бир "снобизм" басымдуулук кылат.

Ушуга байланыштуу илимдин алдында натыйжалуу массалык технологияларды жана жаш жарандардын социалдык милдеттерине шайкеш келген бирдейлигин калыптандыруу моделдерин тандоо маселеси турат.

И. в. Калачев сунуш кылган социалдык технологиялардын классификациясын аларды ишке ашыруу деңгээлине жараша негиз кылып алып, Кыргыз жаранынын

жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруунун социалдык технологияларын бөлүүгө болот:⁷

* микротехнология (чакан топтун технологиясы),

* мезотехнология (аймак, шаар же уюм),

* макротехнология (ири социалдык топтор).

Жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу технологияларынын ар түрдүүлүгүн изилдөө классификациялоо үчүн бир катар негиздерди белгилөөгө мүмкүндүк берет.

* Таасирдин мүнөзү жана мөөнөтү боюнча жарандарды бир жолку же кыска мөөнөттүү долбоорлорго жана иш-чараларга катышууга багыттоочу кыска мөөнөттүү технологияларды бөлүп көрсөтүүгө болот. Узак мөөнөттүү технология стратегиялык эффектке багытталат. Мындан тышкары, бул топто белгилүү бир коомдун масштабында жүрүм-турум үлгүлөрүн жана үлгүлөрүн калыптандырууга багытталган технологияларды айырмалоого болот.

* Таасир этүү мүнөзү боюнча технологияларды мобилизациялоочу, башкача айтканда, иш-чарага же долбоорго катышууга түрткү берүүчү, ошондой эле жарандык коомдун эрежелерин же ченемдерин кабыл алууга багытталган когнитивдик (социалдаштыруучу) деп бөлүүгө болот.

* Колдонулган инструментарийге ылайык, технологияларды уюштуруу-институционалдык (ишмердүүлүк кандайдыр бир институттардын алкагындагы башкаруучулук таасирден келип чыгат) жана оюн-зоок, кызыкчылыкты калыптандыруу аркылуу ишке тартуучу жана активдүүлүктү чектеген азыраак сандагы алкактарды түзүүчү болуп бөлүүгө болот.

* Таасирдин коммуникативдик өзгөчөлүктөрүнө ылайык, коомдук пикир лидерлери деп аталган адамдардын бар экендиги аркылуу түздөн-түз кайрылуу жана эки баскычтуу байланыш технологияларын айырмалоого болот.

* Стимулдаштыруучу таасирдин булагы жана багыты боюнча технологияларды тигинен жана туурасынан бөлүп көрсөтүүгө болот.

* Максаттардын чындыгы боюнча-технологиялар ачык-айкын (технологияны колдонуунун максаты жана предмети ачык болгондо) жана манипулятивдүү, аны колдонуунун чыныгы предметин же максатын жашырат. Жогоруда айтылган бардык технологиялык классификациялар жарандык билим берүү технологияларын мүнөздөөгө түздөн-түз байланыштуу.

Ошону менен бирге эле татаал жеке-социалдык көрүнүш катары жарандыктын өзгөчөлүгү жалпы технологиялык комплекстеги түр катары жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу технологияларынын бир катар принципалдуу айырмачылыктарын аныктайт. Биздин учурда, мындай технологияларды башкаруу объектиси жаштар болуп калат, уюмдар жана бирикмелер, ошондой эле өз ара аракеттенүү учурунда алардын ортосунда пайда болгон өз ара мамилелер жана мамилелер. Бул технологиялар жарандык коомдо болуп жаткан процесстерге таасирин тийгизет, бардык субъекттердин кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына жараша, баарлашуунун үстөмдүгү жаран менен мамлекеттин

⁷ Данилюк, А.Я. Жалпы билим берүү тармагында Россиянын жаранынын инсанын рухий-адептик өнүктүрүү жана тарбиялоо концепциясы: долбоор / А.Я. Данилюк, А.М. Кондаков, В.А. Тишков. – Рос. акад. билим берүү. – М.: Агартуу, 2009. – 29 б.

мамилелери боюнча өз ара аракеттенүү болуп саналат. Жарандык билим берүү технологиясынын натыйжалуулугу сыяктуу мүнөздөмө маселеси өтө маанилүү жана ошол эле учурда андан кем эмес татаал, натыйжанын ага жетишүүгө жумшалган каражаттарга болгон мамилеси катары түшүнүлөт.

Натыйжалуулуктун башкы шарттарынын бири окуп жаткандардын жеке тажрыйбасын жана илимий маалыматтарды синтездөө болуп саналат, бул жаран талап кылган билимди гана эмес, жарандык жүрүм-турумдун үлгүлөрү менен кабыл алынган мамилелерди, баалуулук багыттарын да калыптандырууга өбөлгө түзөт.

Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруунун негизги технологияларынын ичинен төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

- Социалдык дизайн технологиясы, мында социалдык долбоор — бул авторлордун баалуулуктарын жана алардын учурдагы чындыкка болгон мамилесин чагылдырган социалдык мааниге ээ максатка жетүү үчүн зарыл болгон өзгөрүүлөрдү башкаруунун Чыгармачыл ыкмасы.
- "Жарандык иденттүүлүк" түшүнүгүнүн аныктамасы - түшүнүк аппаратын түзүүгө багытталган оюн.⁸ Оюн "жарандык иденттүүлүк" категориясына карата: өзүнүн түшүнүгүн жана мамилесин иштеп чыгууга, болгон аныктамалардын спектрин көрсөтүүгө, маанилүү белгилерин аныктоого, коммуникациянын топтук тилин калыптандырууга мүмкүндүк берет.
- "Дебат" технологиясы - көйгөйдү чечүүгө туура мамиле жасоого башкаларды ынандыруу технологиясы.⁹ Дебат өткөрүү-бул өз позицияңызды так жана логикалык жол менен айтууга, күчтүү фактыларды табууга жана колдоо көрсөтүүгө үйрөтүүнүн натыйжалуу каражаты. Алар ошондой эле коомдук пикирге таасир этүү же жүргүзүлүп жаткан саясатты өзгөртүү жөндөмүнө ишенүү сезимин өрчүтүшөт.
- "Жарандык форум" технологиясы - бул маанилүү, коомдук маанилүү маселелерди талкуулоо аркылуу жаштардын коомдук турмушка катышуусунун бир жолу. Технологиянын маңызы багытталган диалогдун жүрүшүндө кандайдыр бир коомдук маанилүү көйгөйдү чечүүгө карата үч-төрт мамилени кылдат көп тараптуу талдоодо турат. Жарандык форумду уюштуруу жана жүргүзүү технологиясы-бул диалогдук байланыш технологиясы. Жарандык форумдун катышуучулары башка адамдардын идеяларын кабыл алууга ачык болушу керек. Маанилүү нерсе, форумдун жүрүшүндө маселени ар тараптан талкуулоого, аны чечүүгө ар кандай мамилелердин кесепеттерин талкуулоого мүмкүнчүлүк пайда болот. Бул учурда, катышуучулардын бири бир нерседе өз оюн өзгөртүшү мүмкүн. Форумду өткөрүүнүн натыйжасында катышуучулар сөзсүз түрдө бир пикирге келбеши керек. Аны өткөрүүнүн максаты-биргелешкен иш-аракеттердин

⁸ Каратаева, Т.А. жарандык бирдейлик педагогикалык илимдеги изилдөө объектиси катары / Т. А. Каратаева // ИНСАН психологиялык жана педагогикалык таасир этүү объектиси катары: эл аралык илимий-практикалык конференциянын макалалар жыйнагы (10-ноябрь, 2016-жыл, Пермь шаары). 2 саат-1 саат. - Уфа: АЭТЕРНА, 2016. - 173-177-бб.

⁹ Вилкова, и.в. жарандык иденттүүлүк түшүнүгүнүн маңызын аныктоо маселесине [Электрондук ресурс] / и. в. Вилко - ва. - Сунуштар: <http://human.snauka.ru/2012/06/1386> (текшерилген күнү 13.05.2015).

жалпы негизин табуу. Жарандык форум жалпы жамааттын кызыкчылыгын көздөгөн татаал маселелерди талкуулоо жана адамдардын биргелешкен аракеттери зарыл болгон маселелерди чечүү үчүн колдонулат.¹⁰

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап жатып, мектепте, ЖОЖдордо, формалдуу эмес билим берүү институттарында жана өз алдынча билим берүү ишмердүүлүгүндө окуу-тарбиялоо процесси аркылуу жарандык бирдейликти түзүүнү максаттуу башкаруунун зарылдыгы жөнүндө тыянак чыгарууга болот. Мында социалдык Активдүү "элиталарды" тарбиялоодон басым жасоолорду массалык жарандык билим берүүгө которуу керек, анын максаты жаштар үчүн жеке маанилүү жарандык позицияны калыптандыруу болуп калууга тийиш.

3.Эмгек жамааттары институтунун ролу

Жамаат (латын тилинен «collectivus» - жамааттык) - жалпы социалдык маанилүү ишмердүүлүктүн негизинде адамдарды бириктирүүнүн уюшулган формасы. Дээрлик бир да адам, өмүр бою жок эле дегенде бир жамааттын курамына кирген эмес, алар пайда болгон жана жашоо-турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө бар. Алар: өндүрүштүк-экономикалык, коомдук, окуу ж.б. жамаатта, анын ар бир мүчөсү ар бир өзүнчө уюм менен белгиленген учурдагы реалдуулуктарга, ченемдерге, эрежелерге социалдашуу жана адаптациялоо процессинен өтөт.

Адамдар арасында мамилелердин калыптанышы жана болушу адамдын жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө аныкталышы мүмкүн, бирок алар биргелешкен эмгек ишмердүүлүгүнүн натыйжасында эң туруктуу болуп калат. Алардын кесиптик милдеттерин аткаруу учурунда адамдар арасындагы мамилелер пайда болот жана дал ушул этапта алардын эмгек жамаатын, андагы психологиялык климатты жана эмгек жамаатын түзгөн мүчөлөрдүн ар бирин талдоо процесси жүрөт. Эмгек жамаатынын ар бир мүчөсү өзүнүн так белгиленген кесиптик милдеттеринен улам аларды аткаруудан тышкары мүчөлөрдүн ар бири менен инсандар аралык мамилелерди түзүшү керек, анткени дал ушул өз ара аракеттенүүнүн жана коммуникациянын аркасында талдоо жана конкреттүү уюмдун учурдагы кесиптик шарттарына адамдын кандайдыр бир адаптациясы ишке ашат.

Эмгек жамааты - бул адамдардын позитивдүү социалдык тажрыйбаларды топтоосунун негизги базасы. Тажрыйбаны адам үй-бүлөдө, баарлашуу, маалымат каражаттары, китеп окуу жана башка булактар аркылуу алат. Жаран жумушка орношуу менен көптөгөн жамааттардын мүчөсү боло алат, алардын бир бөлүгүн өзү тандайт (кружкалар, секциялар Ж.Б.), ал эми башкалардын жана баарынан мурда эмгек жамаатынын мүчөсү, ал белгилүү бир шарттардан улам болот. Коомдун жана жамааттын мүчөсү катары тарбиялануучу тигил же бул жамаатка мүнөздүү болгон мамилелердин эрежелерин жана ченемдерин кабыл алууга аргасыз болот. Ал

¹⁰ Бердников, А.Г. К вопросу об «осознании формирования российской гражданской идентичности в поликультурном социу- ме» [Электронный ресурс] / А.Г. Бердников. – URL: <http://gimn1-angarsk.ru/attachments/article/667/berd.pdf> (дата обращения 18.03.2016).

аларды тоготпой же четке кага албайт, анткени ал жамаат тарабынан кабыл алынгысы келет, анда аны канааттандырган позицияны ээлейт жана өз ишин натыйжалуу жүзөгө ашырат. Бул жаран түзүлгөн же иштеп жаткан мамилелерге пассивдүү түрдө көнүшү керек дегенди билдирбейт. Эгерде ал өзүнүн туура экенине ишенсе, анда ал активдүү позицияны карманып, көпчүлүктүн пикирине карама-каршы көз карашын гана билдирбестен, аны жамааттын алдында коргошу керек. Ошентип, жамаатка баш ийүү, активдүү карама-каршылык жана жетекчилик позицияларында жамааттык жүрүм-турум тажрыйбасын топтоо мүмкүнчүлүктөрүн ачат. Акыр-аягы бул жарандык, гуманизм, демилгелүүлүк, жоопкерчилик, социалдык адилеттүүлүк ж. б. сыяктуу социалдык баалуу сапаттардын калыптанышына алып келиши керек.

Коомдук катышуу менен, ар бир адам өзү үчүн жамаатты өзүн көрсөтүү жана өзүн инсан катары тастыктоо үчүн арена катары кабыл алат. Жамаатта гана өзүн-өзү сыйлоо, дооматтардын деңгээли жана өзүн-өзү сыйлоо, б.а. өзүн инсан катары кабыл алуу же четке кагуу сыяктуу маанилүү инсандык мүнөздөмөлөр калыптанат. Жамааттык жашоодо гана инсандын интеллектуалдык, адеп-ахлактык багыттары, анын жарандык позициясы жана бир катар коомдук маанилүү жөндөмдөрү жана көндүмдөрү калыптанат.

Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө эмгек жамааттары институтунун ролу социалдык баалуу инсанды калыптандыруу жана анын индивидуалдуулугун көрсөтүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачууда турат.

Жамаат ар дайым кандайдыр бир максатка умтулуу менен жашашы керек. Бул чыңалуу басаңдаганда, жаңы перспективалар жок болуп, жайбаракаттык пайда болуп, жамаатта келечек жоголот. Бирок, заманбап шарттарда, ар бир конкреттүү кызматкерден ишкананын бирдиктүү глобалдык конкреттүү максатына жетүү үчүн туура билдирүүнү моделдөө дайыма эле мүмкүн боло бербейт.

Кызматкерлердин бир тобу үчүн эмгек жамааты уюмдун максаттарына гана эмес, ушул конкреттүү жамаатта жана уюмда андан ары кесиптик өнүгүүгө жетишүү үчүн кандайдыр бир баскыч катары кабылданат. Кызматкерлердин экинчи тобу үчүн уюм жана эмгек жамааты кандайдыр бир убактылуу трамплин, чоң кесиптик чокуларга жетүү жолундагы баштапкы чекит катары кабыл алынат. Бул топтордун ар бири үчүн жеке жана кесиптик максаттарга жетүү жолунда өзгөчө эмгек жамааты ар кандай социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөрү бар, алардын конкреттүү максаттары жана умтулуулары бар адамдарды камтыйт.

Эмгек жамаатынын жана анын мүчөлөрүнүн мүнөзүнө жана өзгөчөлүктөрүнө жараша анын инсанга тийгизген таасири оң да, терс да болушу мүмкүн. Ынтымактуу жамаат ар бир конкреттүү мүчөгө жана жалпы максатка оң таасирин тийгизген жагымдуу кесиптик-жумушчу чөйрөнү түзүүгө жөндөмдүү. Өз кызыкчылыктарына жана максаттарына жагууга умтулган мүчөлөрү ачык айтылган эмгек жамааты өз кесиптештерине карата кесиптик-этикалык принциптер эмгек жамаатынын жагымдуу психологиялык климатынын жоктугуна себеп болушу мүмкүн жана анын ар бир конкреттүү мүчөсүнө жөн эле бузуучу таасир этпестен, антисоциалдык жүрүм-турумга мажбурлашы мүмкүн. Өз кезегинде, жамааттын ар

бир жеке мүчөсү да ага таасир этүүгө аракет кылат, аны өзү үчүн ыңгайлуураак кылат, мындай таасирдин натыйжалуулугу эки тараптын күчүнө жараша болот, күчтүү инсан аны менен болгон чыр-чатактын натыйжасында жамаатты баш ийдире алат, тескерисинче алсыздар өзү ага баш ийет жана анда эрийт, ал эми анын ордуна жамаат анын жыргалчылыгы үчүн кам көрөт.¹¹

Жамаатта (уюмда) адамдардын ортосундагы өз ара аракеттенүү жана баарлашуу тажрыйбасы жүрүм-турумду жана биргелешкен ишмердүүлүктү жөнгө салуунун социалдык, кесиптик, уюштуруучулук, психологиялык ченемдерине жана эрежелерине негизделген, анда көрсөтүлгөн ар кандай коомдук, улуттук жана диний топтордун өкүлдөрү менен туруктуу көндүмдөргө жана инсандар арасында мамилелерге ээ болууга өбөлгө түзөөрүнө өзгөчө көңүл буруу керек.

Баарлашууга болгон өзгөчө муктаждык, адамдардын ортосундагы психологиялык жана кесиптик жактан жагымдуу инсандар аралык өз ара мамилелерди орнотуу алардын биргелешкен иш ишмердүүлүгүнүн негизги мүнөздөмөсү болуп саналат.¹²

Башкаруучулук көз караштан алганда, идеалдуу кырдаал - бул эмгек жамааты менен анын катышуучуларынын ортосундагы ишенимдүү өнөктөштүк менен мүнөздөлгөн, өз позициясын төмөндөтпөгөн, бирок жалпы максаттарга жана муктаждыктарга сый мамиле кылган бактылуу чөйрөнү жана тең салмактуулукту сактоо болуп саналат.

Кыргыз жараны өзүн-өзү андап билүүсү үй-бүлө, коомчулук жана мамлекет тарабынан калыптануучу инсандын билиминин, маданиятынын, тарбиясынын жана өнүгүүсүнүн бир бөлүгү болууга тийиш. Мында мамлекеттик тил Кыргыз Республикасынын жарандарынын биригүүсүн камсыз кылуучу маанилүү шарт болуп калууга тийиш. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүү концепциясынын идеяларын илгерилетүүдө жана көп түрдүүлүктү сактоодо бекитилген конституциялык ченемдерди ишке ашырууну жана ар бир жарандын керектөөлөрүн урматтоону камсыз кылууга чакырылган мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдары өзгөчө роль ойношу керек.

Кыскача тыянактар:

1. Институционалдык мамиле көз карашынан алганда Кыргыз жараны жарандык бирдейликти өнүктүрүү жана калыптандыруу өзүн КР жараны гана эмес, жарандык коомдун мүчөсү катары да кабылдаган жана позициялаган инсандын сапаттарынын динамикалык системасы катары каралышы мүмкүн.

2. Кыргыз жараны деген түшүнүк-жарандык бирдейликти өнүктүрүүнүн концепциясы катары калктын ар кандай топторунун керектөөлөрүнө жана өзгөчөлүктөрүнө кылдат ылайыкташуу зарыл.

¹¹ Андреева Г.М. Социалдык психология: Социалдык психология: Жогорку окуу жайлары үчүн окуу куралы / Г.М. Андреева. 5-бас., рев. жана кошумча М.: Аспект Пресс, 2007. С. 363.

¹² Эутихов о. в. персоналды башкаруу психологиясы: теория жана практика. / О. В. Евтихов Санкт-Петербург.: Сүйлөө, 2010. Б.285.

3. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү үчүн мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, ЖМК жана жарандык коом уюмдары тарабынан активдүү маалыматтык-түшүндүрүү иштерин жүргүзүү зарыл.

4. Жарандык бирдейликти өнүктүрүү процессинде негизги роль билим берүү, илим, маданият, ЖМК жана социалдык тармактар системасына берилет, ал жарандык бирдейликти интеграциялоо жана калыптандыруу үчүн, биринчи кезекте жарандык билим берүү, укуктук маданиятты өнүктүрүү жана жарандарды бириктирүүгө багытталган долбоорлорду ишке ашыруу жана өлкөгө таандык болуу сыймыгы.

5. Социалдаштыруу адамдын социалдык чындыкты билүүсүн, практикалык жеке жана топтук иштин көндүмдөрүн өздөштүрүүнү камтыйт.

6. Социалдашуу процесстери үчүн чечүүчү мааниге коомдук тарбия ээ.

7. Социалдашуу процесси ар кандай социалдык институттарды камтыйт. Бирок негизги атаандаштарына карабастан (мектеп жана маалымат каражаттары, айрыкча телекөрсөтүү), үй-бүлө жаш муундарды коомдоштурууда жана адамдардын принциптерин, ойлорун, идеяларын, мамилелерин, атүгүл чондордо да калыптандырууда негизги жана негизги ролду ойнойт.

8. Жалпысынан, коомдогу, ЖМКдагы жана билим берүү мекемелериндеги үстөмдүк кылган маданият инсанды калыптандырууга өз салымын кошот, бирок адамдардын мүнөзүнө үй-бүлөнүн таасири өзгөчө артыкчылыкка ээ.

9. Муундар аралык өз ара аракеттенүүнүн тартыштыгынын заманбап шарттарында үй-бүлө өсүп келе жаткан муундун жарандык калыптанышына таасир этүүдө артыкчылыктарды жоготот, өлкөдө жана дүйнөдө болуп жаткан окуяларга баа берүү боюнча ата-энелер менен балдардын ортосундагы пикир келишпестиктер сейрек эмес. Мындай шартта билим берүү системасы жарандык социалдаштыруунун жана жарандык билим берүүнүн эң туруктуу институту болуп калышы мүмкүн, жаштардын аң-сезиминдеги жана жүрүм-турумундагы терс тенденцияларды бөгөп, жарандык маданият коомуна мүнөздүү каражаттарды колдонуу менен.

10. Коомдук активдүүлүктү көрсөтүү менен, ар бир адам өзү үчүн эмгек жамаатын өзүн-өзү көрсөтүү жана өзүн-өзү тастыктоо үчүн Арена катары кабыл алат.

11. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө эмгек жамааттары институтунун ролу социалдык баалуу инсанды калыптандыруу жана анын индивидуалдуулугун көрсөтүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачууда турат.

Жаңы терминдер жана түшүнүктөр

Жаран	Институционалдык мамиле
Жарандык коом	Инсан
Институту	Социалдаштыруу
Институтташтыруу	Индивид
Баалуулуктары	Маданият
Жарандык активдүүлүк	Модернизация
Жарандык сектор	Активдүү жашоо позициясы
Ааламдашуу	Программа
Патриоттуулук	Жарандык
Саясий система	Саясий маданият
Социалдык активдүүлүк	Баалуулуктар

Жарандык коом – мамлекетке жана рынокко карабастан коомдун өзүн-өзү уюштуруусунун демократиялык формасы.

Социализация (лат. тилинен *socialis* – коомдук) – инсандын социалдык тажрыйбаны, социалдык байланыш системасын жана мамилелерди өздөштүрүү процесси.

Социалдык өзгөрүүлөр-коомдун мүчөлөрүнүн жашоо сапатына, коомдук жашоону жана маданиятты уюштуруу формаларына таасир этүүчү жана бүтүндөй коомдун нормаларына, баалуулуктарына жана ишенимдерине таасир этүүчү жеке демилгелердин же уюмдардын ишинин кесепеттери.

Социалдык максаттар - этикалык принциптерди жетекчиликке алган уюм тарабынан жергиликтүү потенциалды күчөтүү, окутуу, жергиликтүү деңгээлде жумуш орундарын же кызматтарды көрсөтүү .

Институт (лат.тилинен *institutum* - белгилөө, түзүү) бул коомдук мамилелерде же башка мамилелерде белгиленген ченемдердин жыйындысы; сактоо укуктук ченемдер менен байланышкан тартип.

Жамаат (латын тилинен «*collectivus*» -жамааттык) - жалпы социалдык маанилүү ишмердүүлүктүн негизинде адамдарды бириктирүүнүн уюшулган формасы.

Контролдук суроолор жана тапшырмалар:

1. Социалдык институт деген эмне, анын белгилери кандай?
2. Социализацияны кандай түшүнөсүз?
3. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүү концепциясын ишке ашырууга тиешеси бар социалдык институттарды тизмектеңиз.
4. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселелерин чечүүдө үй-бүлө институтунун ролу кандай?
5. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселелерин чечүүдө билим берүү институтунун ролу кандай?
6. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселелерин чечүүдө эмгек жамааттары институтунун ролу кандай?
7. Кантип жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары кыргыз жаранынын жарандык бирдейлигин калыптандырууга жана өнүктүрүүгө көмөк көрсөтө алат?
8. Жарандык билим берүү деген эмне?
Бул түшүнүк эмнени камтыйт?
9. Жарандык жана жарандык катышуу деген эмне? Алар кандай байланышта жарандык иденттүүлүк менен би?

Тапшырма 1.

1. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруу үчүн социалдык технологияларды колдонуунун мисалдарын келтириңиз:

- микротехнология (чакан топтун технологиясы),
- мезотехнология (аймак, шаар же уюм),
- макротехнология (ири социалдык топтор).

2. Мурда бөлүнгөн социалдык институттардын тизмесинде кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүү концепциясын ишке ашыруу түздөн-түз көз каранды болгондорду белгилеп коюңуз.

Тапшырма 2.

КР Конституциясынын жана адам укуктарынын жалпы декларациясынын беренелерин жетекчиликке алып, коюлган суроолорго жүйөлүү жоопторду бергиле. "Себеп-натыйжа" эссесин жазыңыз.

Кантип бир адамдын эркиндикти колдонушу экинчисинин укугун бузушу мүмкүн? Жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышы үчүн ким жооп бериши керек?

Тапшырма 3.

Төмөндөгү таблицаны колдонуп, Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүү концепциясынын артыкчылыктуу багыттарындагы милдеттерди чечүүдө социалдык институттардын ролун талдаңыз. Баалардын төмөнкү градациясынан

баштоо сунушталат: А (3 упай) – жогорку маани; Б (2 балл) – орточо маани; С (1 балл) – төмөн маани.

Өнүктүрүү концепциясынын артыкчылыктуу багыттары кыргыз жаранынын жарандык бирдейлиги	Институттар		
	Үй-бүлө институту	Билим берүү институту	Эмгек жатааттарынын
1. Жарандык коомдун аң-сезимдүү түшүнүгүн калыптандыруу кыргыз жаранынын идентификациясы			
2. Кыргызстан элинин биримдигин чыңдоо, толеранттуулукту жогорулатуу жана баалуулуктарга болгон сый-урматты сактоодогу ар түрдүүлүк			
3. Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана алга жылдыруу, мамлекеттик тил жана көп тилдүүлүк			
4. . Бирдей шарттарды түзүүнү башкаруу жана чечим кабыл алуу процесстерине жетүү			
5. Саясий институттарга жана мамлекеттик бийлик органдарына ишенимдүү бийлик			

Тапшырма 4.

Жаңы терминдерди жана түшүнүктөрдү колдонуу менен синквейн түзүңүз Синквейн-бул 5 саптан турган ыр, мында:

1. Биринчи сап. 1 сөз-түшүнүк же тема (зат атооч).
2. Экинчи сап. 2 сөз - бул түшүнүктүн сүрөттөлүшү (сын атоочтор).
3. Үчүнчү сап. 3 иш-аракет сөздөрү (этиштер).
4. Төртүнчү сап. ...
5. Бешинчи сап.

1.Адам

- 2.Акылдуу, сүйлөгөн
- 3.Ойлонот, иштейт, жок кылат
- 4.Таажы - бардык жашоо!
- 5.Жаратуучу

1.Адам укуктары

- 2.Чексиз жана универсалдуу
- 3.Коргоо, кам көрүү, коргоо
- 4.Ар бир адам бирдей укуктарга жана бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ
- 5.Жалпы деклараци

Кейс 1. "Мектептеги чыр-чатак"

Сабактын максаты:

Социалдык институттардын, атап айтканда үй-бүлө институтунун, билим берүү институтунун жана эмгек жамааттары институтунун кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген КР Конституциясынын КР жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө жоболорун камсыз кылуу боюнча ролун талкуулоо.

Проблемалык кырдаалдын сүрөттөлүшү.

Акыйкатчы Атыр Абдрахматова Сузак районунда сабак учурунда мугалим кызды сабаган. Мугалимди жана мектеп директорун жоопко тартууну талап кылууда. Бул тууралуу ал өз баракчасына жазган Facebook ахх. "Качан токтойбуз? Бала, кичинекей балдар, өспүрүмдөр жаныбарлар эмес, жеке нерсе эмес. Эч ким баланы уруп, жаман сөздөрдү айтууга укугу жок. Зордук - зомбулукка, укуктарын кемсинтүүгө дуушар болгон балдар алсыз болуп, көздөрүнөн үмүтү жоктордун катарына кошулат", - деп жазган акыйкатчы.

Атыр Абдрахматова белгилегендей, Сузак районунда кызды мугалим уруп - сабоо боюнча акыйкатчы институтунун кызматкерлери директор, ата-энелер,

райондук милиция менен байланышып, маалымат чогултушкан. «Мен Азербайжандамын» деген видеону толук көрдүм. Бардык тараптардан маалымат алдым. Менин орун басарымдын колу менен мугалимди жоопко тартууну талап кылган кат жөнөтөбүз. Мектеп директору дагы жооп бериши керек. Ал жетекчи катары кырдаалды алдын алган эмес", - деп жыйынтыктады акыйкатчы. Сабакта окуучуну сабоо окуясы Жалал-Абад облусунун Сузак районунун Сафаровка айылындагы Жоомарт Бөкөнбаев атындагы мектептин № 1 мектебинде болду. Видео социалдык тармактарда тарады.

https://24.kg/proisshestviya/234759_izbienie_shkolnitsyi_vsuzake_ombudsmen_trebu_et_nakazat_uchitelya_idirektora/

Талкуу суроолору:

1. Кыргыз жараны КР Конституциясынын кайсы беренелерин жарандык бирдейликке ылайык мектеп мугалими жана анын окуучусу бузду?
2. Эмне үчүн бул конфликт мектепте болуп өтүү жана аны анын өнүгүшүнө жана төмөнкү социалдык институттардын андан ары чечилишине тийгизген таасири менен кантип байланыштырса болот: үй-бүлө, мектеп, медиа жана социалдык тармактар?
3. КР Конституциясынын КР жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген жоболорун камсыз кылуу, билим берүү чөйрөсүндөгү чыр-чатактардын алдын алуу боюнча үй-бүлө институтунун ролу кандай болушу керек?
4. КР жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө КР Конституциясынын кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген жоболорун камсыз кылуу боюнча билим берүү институтунун ролу кандай болушу керек?
5. Кыргыз жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген жоболорун камсыз кылуу боюнча эмгек жамаатынын(мектептин) ролу кандай болушу керек?
6. Бул жаңжалда медиа жана социалдык тармактар кандай роль ойноду?
7. Мындай окуялар көп болбошу үчүн КР аткаруу бийлигинин ар кандай органдарына кандай конкреттүү чараларды сунуштоого болот?

Кейс 2. "Иттердин шоусундагы чыр-чатак"

Сабактын максаты: Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн калыптандырууда жана өнүктүрүүдө социалдык институттардын ролун талкуулоо

Проблемалык кырдаалдын сүрөттөлүшү.

Ак калпак итте. Депутаттар жаныбардын ээсин жазалоону талап кылышууда Ошол замат парламенттин бир нече депутаты ак калпакка мал кийгизген иттин ээсин жазалоону талап кылышты. Бул тууралуу Жогорку Кеңештин жыйынында Тазабек Икрамов, Абтандил Кулбараков, Улугбек Ормонов жана Рыскелди Момбеков билдирди. Тазабек Икрамовдун айтымында, Кыргызстанда 5-мартта калпак жана улуттук кийим күнү белгиленет. Улуттук баш кийимди даңазалоо жана ага тийиштүү урмат көрсөтүү боюнча иш-чараларды өткөрүү жөнүндө Жогорку Кеңештин токтому чыккан.

"Бирок эч нерсе бүтпөйт. Шаардын борборунда ири соода борбору иттерге калпак кийгизет. Ушундай адамдар улуттук баш кийимди сыйлабагандыгын айтышат. Аларды жоопко тартуу керек. Кожоюндар канча кечирим сурабасын, мыйзам боюнча жазасын алышы керек", - деп нааразы болду Тазабек Икрамов.

Абтандил Кулбараков дагы аны менен макул болду. Депутат Улугбек Ормонов мамлекеттик органдарды алкогольдук ичимдиктерди улуттук баатырлардын ысымдары менен атап, жасалгалоодо улуттук герб жана желек колдонулганына да көңүл бурууга чакырды.

Депутат Рыскелди Момбеков дагы эмоционалдуу сүйлөдү. "Биз итке символубузду тагып койдук. Башкача айтканда, итти кыргыз кылып, кыргызды ит кылып коюшту. Каргалар үчүн тынчсызданган кыргыздар качан сыймыктанышат? Эмне үчүн УКМК унчукпайт, ал эми Башкы прокуратура баа бере албайт? Бул бүгүнкү эң маанилүү суроо. Республиканын сыймыгын прокуратура жана УКМК коргошу керек. "Занозага" жана башка журналисттерге президентти кемсинткени үчүн миллиондогон сом айып салдык. Эмне үчүн биз сыймыктануубузду коргой албайбыз? Эртең чочкого калпак кийгизилет, ал эми желек мышыктын төшөгүнө айланат!"- парламентарий нааразы.

https://24.kg/vlast/72246_ak-kalpак_nasobake_deputaty_trebuyut_nakazat_vladelitsu_jivotnogo/

Талкуу суроолору:

1. Чыр-чатактын маңызы эмнеде? Уюштуруучулар канчалык туура иш кылышты? 2. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген КР Конституциясынын кайсы беренелерин ит ээси бузду?
3. КР Конституциясынын КР жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө Кыргыз жаранынын мамлекеттик символика менен байланышкан жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген жоболорун камсыз кылуу боюнча үй-бүлө институтунун ролу кандай болушу керек?
4. КР Конституциясынын КР жарандарынын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери жөнүндө жоболорун камсыз кылуу боюнча билим берүү институтунун мамлекеттик символика менен байланышкан Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнө ылайык келген ролу кандай болушу керек?
5. Бул жаңжалда медиа жана социалдык тармактар кандай роль ойноду?
6. Мындай окуялар көп болбошу үчүн КР аткаруу бийлигинин ар кандай органдарына кандай конкреттүү чараларды сунуштоого болот?

Сунушталган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Президенти С. Н. Жапаровдун өлкө элине кайрылуусу, 5-май, 2021-жыл.
2. Кыргыз Республикасынын Президентинин милдетин аткаруучу С. Н. Жапаровдун Жарлыгы, 13-ноябрь 2020-жыл, "Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүү Концепциясы жөнүндө"³⁹.
3. Кыргыз Республикасынын "Мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызмат жөнүндө" Мыйзамы, 30-май, 2016-ж.
4. "Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, 16-июнь 2011-ж.
5. "Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, 24.05.2014 ж.ж., 74.
6. Акимова, и.А. ЖМК коомдо инсандын бирдейлигин калыптандыруу фактору катары [Электрондук ресурс] / и. А. Акимова // "Сервисым" журналы. – 2009. – №1. URL: http://www.marketing.spb.ru/lib-around/socio/media_identity.htm (күнү кайрылган: 07.02.2017).
7. Архипова, К. А. азыркы Россиядагы жарандык жана регионалдык иденттүүлүк проблемалары: илимий эмгектердин жыйнагы. - Улян. Мам. техника. ун-т. - Ульяновск: УлГТУ, 2015. – 343 б.
8. Бабосов, Е. М. жарандык коом: проблемаларды концептуалдаштыруу жана жарандык коомдун калыптануу перспективалары: эл аралык илимий материалдар.- практ. Кенди., 20-21-май, 2010-жыл, Могилев, 2 бөлүктө, саат. - Могилев, 2010. – С. 12.
9. Байматов Б. Кыргызстандагы жарандык коомдун спецификалык жергиликтүү аспектилері: социалдык жана географиялык перифериядан көз караш // Борбордук Азия жана Кавказ. 2006. № 4 (46). Б.17-30.
10. Бердников, а.г. "көп маданияттуу Социалдык чөйрөдө орус жарандык

иденттүүлүгүн калыптандырууну андап билүү" маселесине [Электрондук ресурс] / А. Г. Бердников. - Сунуштар: <http://gimn1-angarsk.ru/attachments/article/667/berd.pdf> (текшерилген күнү 18.03.2016).

11. Бектанова А.К. Кыргызстандагы социалдык-маданий трансформация жана жарандык коом // тарыхый, философиялык, саясий жана юридикалык илимдер, маданият таануу жана искусство таануу. Теория жана практика суроолору. Тамбов: Грамота, 2016. № 3 (65). Б. 1. Б.34-37.

12. Гаджиев, к. с. жарандык коомдун концепциясы: идеялык келип чыгуулар жана калыптануунун негизги этаптары / К.С. Гаджиев // философиянын маселелери. - 2004. -№6. - 19-36-бб.

13. Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун кыскача баяндамасы [Электрондук ресурс]. URL: <https://www.adb>.

14. Каратаева, Т.А. жарандык бирдейлик педагогикалык илимдеги изилдөө объектиси катары / Т. А. Каратаева // ИНСАН психологиялык жана педагогикалык таасир этүү объектиси катары: эл аралык илимий-практикалык конференциянын макалалар жыйнагы (10-ноябрь, 2016-жыл, Пермь шаары). 2 саат-1 саат. - Уфа: АЭТЕРНА, 2016. - 173-177-бб.

15. Каратаева, Т.А. РФда өсүп келе жаткан жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу проблемасын изилдөөнүн Ченемдик-укуктук базасы / Т. А. Каратаева // бүгүн илим: тажрыйба, салт, инновация: эл аралык илимий - практикалык конференциянын материалдары, Вологда ш., 27 июль 2016-ж. – Вологда: ЖЧК "Маркер", 2016. - 149-151-бб.

16. Кирьякова, а.в. Заманбап университеттик билим берүү проблемаларын талдоого аксиологиялык мамиле / А.В. Кирьякова, Т.А. Ольховая // кылымдын психологиясы жана педагогикасы: теория, практика жана перспективалар: монография // жалпы ред. Н. Б. Карабущенко, н. л. Сунгурова. - М., 2015. - 79-94-бб.

17. Павлова Н. В., Степанов г. и. жарандык коомдун калыптанышынын социалдык механизми катары Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышы. <http://protestirui.ru/2012-12-21-17-01-44/111>

18. Экономикалык социологиядагы институционалдык мамиле.

СӨИнин темалары

1. Уюмдун ички чөйрөсүнүн түшүнүгү жана анын Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнүн калыптанышына жана өнүгүшүнө тийгизген таасири. (максаттары, милдеттери, уюмдун түзүмү, технология, команда).

2. Уюмдун тышкы чөйрөсү түшүнүгү жана анын Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүнүн калыптанышына жана өнүгүшүнө тийгизген таасири (макродеңгээлде: мамлекет, мамлекеттик саясат, ченемдик-укуктук база, экономика, ЖМК).

3. Мамлекеттик институттар жана алардын кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү ролу.
4. Үй-бүлө социалдык институт катары жана анын кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү ролу
5. ММК социалдык институт катары жана кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү ролу
6. Эмгек жамааты социалдык институт катары жана кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү анын ролу
7. Кыргыз жаранынын жарандык иденттүүлүгүн өнүктүрүүдөгү социалдык тармактардын ролу

Тесттер

1.Адамдык инсандуулук – бул ...

Жооптун варианттары:

- а) адамдын статусу коомдун мүчөсү катары мамилелери, жоопкерчилик алуу жана көйгөйлөрдү чечүү жөндөмдөрү менен айырмаланат
- б) микрокосмос, микрокосмостун чагылышы
- в) гомосапиенстин өкүлү, анын биологиялык өзгөчөлүгү
- г) биологиялык жандык жана коомдун мүчөсү катары адамдын жеке өзгөчөлүктөрүнүн жыйындысы

2.Социалдашуу – бул ...

Жооптун варианттары:

1. а) индивиддин социалдык чөйрөгө кирүү процесси, социалдык байланыш тутумуна катышуусу
2. б) социалдык институттардын инсандуулукка карай максаттуу багытталган аракети
3. в) инсандын керектөөлөрүн канааттандыруу процесси
4. г) инсандын ички мотивациясы

3.Түзүмдүк-тутумдук ыкманын өкүлдөрү билдиришти ...

Жооптун варианттары:

1. а) адамдын жүрүм-турумун - инсандын максаттуу мамилелеринин жана башка социалдык аракеттеринин жыйындысы түзөт
2. б) адамдык инсандуулук - ар түрдүү элементтердин иерархиясын жана айрым өз ара аракеттеринин жыйындысын билдирет
3. в) социалдык чөйрө инсан үчүн анын инстинктерине караганда бир топ маанилүү болуп саналат
4. г) инсандын жеке сапаттары аны түзүүдө аныктоочу ролду ойнойт

4.Инсандын социалдык-психологиялык сапаттары ...

Жооптун варианттары:

1. а) индивидуалдуу психологиялык өзгөчөлүктөрүн мүнөздөйт
2. б) инсандын социалдык айкындуулук менен байланышын мүнөздөйт
3. в) төрөлгөндөн берилген
4. г) адамдын өмүрүнүн акырына чейин өзгөрүлбөйт

5. Жетекчилерди жана лидерлерди аныктоочу жалпы өзгөчөлүктөр:

Жооптун варианттары:

1. а) топтун мүчөлөрүнө формалдуу санкциялардын колдонуу
2. б) кол алдындагылар менен ишенимдүүлүктө, аларды өбөлгөлөө жана шыктандыруу менен мамиле кураат
3. в) кол алдындагылар менен өз ара аракеттенүүдө тартиптин сакталышына артыкчылык кылат;
4. г) уюмдун кызматкерлерин өбөлгөлөө, айрым маселелерди чечүүгө багыттап туруу, бул маселелерди чечүүгө боло турган каражаттарга кам көрүү

6.Асоциалдык жүрүм-турум — бул жүрүм-турум, ...

Жооптун варианттары:

- а) социалдык нормаларды бузуу (жазык, административдик, үй-бүлөлүк)
- б) белгилүү бир жактардын же бүтүндөй коомдун үрп-адаттарына, каада-салттарына ылайык келүү

в) социалдык ченемдерге ылайык келүү (жазык, административдик, үй-бүлөлүк)

7.Социалдык орнотмолордун функциялары

Жооптун варианттары:

1. а) адамдын айлана-чөйрөсүнүн айкындуулугуна болгон мамилесинин рационалдуу деңгээлине өтүүсүн мүнөздөйт
2. б) адамдардын аң-сезиминде алардын объективдүү жыргалчылыгы жана каалоолору, жашоо-аракеттеринин шарттары, индивиддердин активдүүлүгүнүн ички ойгонуулары чагылдырылат.
3. в) субъекттин социалдык жашоонун кубулуштарына карата реакция кылышынын белгилүү бир даярдыгын мүнөздөйт

Жооптор:

1 а, 2 а, 3 б, 4 б., 5 г, 6 а, 7 в